

“Правознавець”. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/chapter/2/24/856>. 3. Заїкіна О. Історично-правнича наука української еміграції та головні ідеологічні напрямки в ній / О. Заїкіна, В. Заїкін. – Львів: Перша Союзна Друкарня, 1937. – 19 с. 4. Лащенко Р. Лекції по історії українського права / Р. Лащенко. – К.: Україна – Ч. 1.: Княжа доба. – Ч. 2: Литовсько-польська доба. – 1998. – 248 с. 5. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / І. Лисяк-Рудницький. – К.: Основи, 1994. – Т. 2. – 573 с. 6. Мошак О. Альтернативні концепції української державності в політичній думці української міжвоєнної еміграції в Європі: Дис. канд. політ. наук: 23.00.01 “Теорія та історія політичної науки” / Мошак Олена Володимирівна. – Одеса, 2002. – 196 с. 7. Потульницький В. Теорія української політології / В. Потульницький. – К.: Либідь, 1993. – 192 с. 8. ЦДІА України у м. Львові.

УДК 001.89:323.15

Т. Плазова

Національний університет “Львівська політехніка”

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТА КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ ОСЕРЕДКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В США

© Плазова Т., 2010

Досліджується та аналізується питання діяльності українських наукових осередків на території США. Особливу увагу приділено головним центрам науки української діаспори, а саме: Науковому товариству ім. Т. Шевченка, Українській вільній академії наук та Українському інституту Америки.

Ключові слова: українська діаспора, наукове товариство, академія наук, інститут Америки, імміграція.

Plazova Tetyana

The activity of Ukrainian scientific center on the area of U.S.A. is explored and analyzed. The special attention is considered on three main centre of science of Ukrainian. Diaspora, and exactly on Scientific Society of name T. Shevchenko, Ukrainian free academy of science and Ukrainian institute of America.

Keywords: Ukrainian diaspora, Scientific Society, academy of science, institute of America, immigration.

З історії української діаспори США у вітчизняній та зарубіжній літературі нагромадився доволі широкий пласт видань, які висвітлюють різноманітні проблеми, що стосуються виникнення української діаспори у цій країні, основних етапів імміграції українців до США, створення та діяльність їх громадсько-політичних, релігійних, культурно-просвітницьких, наукових, молодіжних, професійних, жіночих та інших організацій у цій країні. У цих працях подається численний фактичний матеріал, наводяться повністю або фрагментарно важливі документи зазначених організацій та осередків, імена їхніх активних діячів, статистичні дані. Утворення та діяльність українських наукових осередків на території США є лише однією із тем, яка потребує детального

аналізу та вивчення. Особливо в період, коли активно розгортається співпраця між науковцями США та України.

Нагромаджено значний документальний, публіцистичний та мемуарний матеріал, який вимагає детального наукового осмислення та узагальнення. Однак, незважаючи на широке коло монографій, наукових статей, газетних публікацій, чимало проблем життя та діяльності української спільноти вимагає глибшого дослідження та узагальнення з метою визначення основних тенденцій її розвитку.

Дослідники виділяють чотири хвилі еміграції українців до США, починаючи з останніх десятиліть XIX ст. Кожна хвиля емігрантів виконувала два основні суперечливі завдання: 1) пристосуватися до умов життя в іншому етнічному середовищі; 2) зберегти свою мову, культуру, національні традиції. Американська дійсність давала можливість українцям зберігати ці традиції. Свіжий імпульс у цьому процесі давала чергова хвиля емігрантів, особливо останньої пори, коли серед них знаходилися представники високоінтелектуальної еліти, не давали вичерпатись тому джерелу, що живило національну свідомість американських українців.

Важливою проблемою для українських емігрантів першої хвилі стало визначення їх національної ідентичності, яка була вирішена у 1921 році, коли в США був прийнятий новий еміграційний закон – The Quota Act of 1921. Він надав можливість знайти своє самостійне та незалежне місце у мультинаціональному суспільстві США, де українці розпочали історичне формування своєї громади з метою збереження національної культури, традицій і адаптацій в нових умовах. Однак лише незначна частина емігрантів першої хвилі сьогодні (а це вже четверте – п'яте покоління) вважають себе українцями та підтримують українські традиції.

Одним із важливих чинників збереження національних культурних традицій є дбайливе ставлення до історії свого народу. Історики української діаспори у США чи не найпершими відкрили усьому світові трагічні сторінки історії України: голодомори 20-х, 30-х, 40-х рр. XX ст., масові репресії проти українського селянства та інтелігенції, боротьба ОУН-УПА, сутність тоталітарного режиму загалом тощо. Важливу роль у цьому відігравали наукові та просвітницькі організації, що утворювались на теренах Сполучених Штатів Америки.

У Нью-Йорку сьогодні розташовані та діють три головні центри науки української діаспори: Наукове товариство ім. Т. Шевченка, Українська вільна академія наук та Український інститут Америки [1, р. 118]. Окрім того, необхідно згадати й інші українські інституції, які на рівні із вищезгаданими займаються науковою роботою та збереженням культурного спадку. Зокрема, це: Академія Св. Георгія, Український освітній союз, Український вільний університет.

Найбільший досвід роботи у США має найстаріша українська наукова установа – Наукове товариство ім. Т. Шевченка, засноване у Львові в грудні 1873 року [2, с. 116]. Спершу ця організація мала назву “Літературно-наукове товариство ім. Т. Шевченка” та була заснована завдяки зусиллям національно-свідомої інтелігенції з Наддніпрянської України та Галичини у відповідь на репресії з боку Російської імперії щодо українських видань. У 1982 році товариство змінило назву на “Наукове товариство ім. Т. Шевченка”, головним завданням якого було “плекати та розвивати науку”, “зберігати всякі пам'ятники старовинності” [3]. У часи радянського режиму у 1939 році товариство було ліквідоване. Згодом, після Другої світової війни, діяльність Наукового товариства була відроджена в країнах Західної Європи та в Сполучених Штатах Америки.

У США, в перші роки свого існування “Наукове товариство ім. Т. Шевченка” діяло обмежено, оскільки були проблеми із орендою приміщення, браком коштів та відповідних умов праці. Але попри усі труднощі, періодично проводились наукові наради, конференції, налагоджувалась видавнича діяльність.

У 1951 році був заснований осередок НТШ у Детройті, де також проводились періодичні конференції та виступи, бесіди з українською громадою, святкування ювілеїв, приурочених до історії України та її визначних діячів.

У 1952 році за кошти української громади Наукове товариство в Нью-Йорку придбало “Дім НТШ” [4, р. 47]. Саме це сприяло зростанню ролі товариства на теренах Америки. Сьогодні це приміщення модернізоване та пристосоване до потреб Товариства.

У ньому розміщена канцелярія НТШ, зал для наукових нарад та проведення конференцій, архів НТШ та бібліотека.

Розглядаючи діяльність НТШ за час від утворення, можна зробити висновок, що ця наукова організація – є найактивнішою з-поміж решти, що розміщені на теренах Сполучених Штатів Америки та Європи. Товариство своєю діяльністю розвиває співпрацю з ученими-українознавцями України та США, фінансує видання окремих наукових праць в Україні, намагається зберегти пам’ять про минуле для наступних поколінь.

Діяльність та створення Української вільної академії наук теж тісно пов’язана з Україною, бо саме тут починається її історія. Вона була започаткована у Києві 14 листопада 1918 року. Як офіційна установа Академія діяла лише перших десять років, згодом розпочалися масові арешти серед українських учених, що призвело до еміграції багатьох науковців, членів Української Академії наук. Перша хвиля емігрувала до країн Європи. Саме там, після закінчення Другої світової війни відновлюють свою роботу українські учені. 15 листопада 1945 року в німецькому місті Аугсбурзі на зібранні 12 представників різних галузей наук прийняли рішення про відновлення діяльності Української Академії наук, яка, за їх задумом, мала продовжити розвиток української наукової думки, так нахабно зліквідованої радянською владою [5, с. 583]. Тоді ж було схвалено проект статуту, який визначав Українську вільну академію наук як спадкоємицю традицій і продовжувачку діяльності Академії у Києві 1920 – початку 1930-х років, та обрано першого президента – Дмитра Дорошенка [6, с. 12].

Спершу УВАН складалася з фахових наукових груп (1947 рік – 17), що об’єднували близько 150 науковців, які влаштовували наукові конференції, а раз на рік – спільну для усіх груп Шевченківську конференцію [7, с. 45]. Від 1946 року УВАН видавала інформаційний “Бюлетень”, від 1947 року – “Літопис УВАН” і наукові праці (серед інших альбом “Історичні плани Києва” П. Курінного й О. Повстенка, монографію Б. Крупницького “Гетьман Данило Апостол” тощо).

18 квітня 1948 року на нараді керівних членів УВАН у Регенсбурзі були обрані перші 24 дійсні члени Української вільної академії наук.

Після Другої світової війни значна частина українців виїхала до США та Канади, серед яких були представники українських наукових кіл. З кінця 1948 року осередок УВАН в Аугсбурзі почав втрачати значення (вже у 1947 р. переїхав до Канади Дмитро Дорошенко), і наприкінці 1949 року президію УВАН було перенесено до Вінніпега (Канада). Президентом Канадської УВАН був обраний Леонід Білецький.

Канадська Українська вільна академія наук ділиться на інститути й комісії, має бібліотеку й архів, видає серії “*Slavistica*”, “*Onomastica*”, “*Ukrainica Canadiana*” (остання бібліографічного характеру), “Українські вчені” (1949–1961). Крім того, коштом Академії був виданий “Кобзар” Тараса Шевченка у чотирьох томах (1952–1954), “Матеріали до українсько-канадської фолкльористики і діалектології” (1956–1963), “Історію українців Канади” Михайла Марунчака (1968), “*History of the Ukrainian Literature in Canada*” Микити Мандрики (1968), “Ювілейний збірник” (1976) та багато інших праць [8, с. 8].

Члени Української вільної академії наук, які переїхали до США, 15 квітня 1950 року на організаційних зборах дійсних членів та наукових співробітників у Нью-Йорку обрали тимчасове керівництво і заснували Фундацію УВАН, яка мала матеріально підтримувати діяльність Академії. Першим президентом УВАН у США став Михайло Ветухов.

УВАН за статутом поділялася на такі відділи: історико-філософський та філологічний, правничо-економічний, медичний та природничих наук, фізико-хімічний, технічний. Відділи, своєю чергою, поділялися на 20 секцій та комісій. Окрім того, діяли спеціальні осередки, як, наприклад, Музей-архів ім. Д. Антоновича, Інститут шевченкознавства, Мистецька кураторія та інші [9, с. 38].

Як науковий центр Академія, починаючи з 1951 року, активно займається видавничою справою. Серед перших періодичних видань був український науковий журнал англійською мовою “Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the USA”. Сьогодні вийшло більш як 20 томів журналу, завданням якого було публікувати наукові та дослідницькі праці українських науковців для ознайомлення з ними англomовного читача. Тут містяться публікації, присвячені питанням історії, археології, літературознавства, етнографії, фольклору, біології, філософії, релігії. Також у цьому журналі можна ознайомитись із творчістю Д. Дорошенка, М. Грушевського, М. Драгоманова, Н. Полонської-Василенко. У спогадах колишній президент Академії професор Юрій Тевельов відзначав, що “завданням Академії є стимулювати інтерес до української тематики серед науковців Америки та Європи, допомагати їм у їхніх розвідках” [10, с. 236].

УВАН у США за перших тридцять років діяльності видала понад 90 книг українською і англійською мовами. Найважливіші з них: англomовний “Огляд української історіографії” Д. Дорошенка і “Ukrainian Historiography 1917 – 56” О. Оглоблина (1957), “Катедра Св. Софії в Києві” О. Повстенка (1954), “Історія української літератури” Д. Чижевського (1956), неопубліковані листи гетьмана І. Мазепи, за ред. О. Субтельного (1975), “Хронологія життя і творчості Лесі Українки” О. Косач-Кривинюк (1970), “Статті, листи, документи” С. Петлюри – 2 томи (1956, 1979), “Василь Кричевський” В. Павловського (1974), 10 шевченкознавчих випусків (1952–64), “Релігійні твори” О. Кошиця (1970), “Українські народні мелодії” З. Лиська – 5 томів (1967–70), “Література” П. Филиповича (1971) та ін. Видано або перевидано низку творів українського красного письменства, які не могли з’явитися в УРСР: М. Куліша, В. Підмогильного, Т. Осьмачки, У. Самчука та ін. мемуарної літератури (серед інших “Спогади” Є. Чикаленка) тощо. УВАН у США видає також інформативний “Бюллетень” та “Вісті УВАН у США” [9, с. 146].

1961 р. на кошти громади Української вільної академії наук було придбано престижний будинок на Сотій вулиці у Манхеттені, що став її постійною резиденцією. За період свого майже шістдесятиріччя УВАН продовжує здійснювати активну наукову та громадську діяльність, зокрема за цей час члени Академії прочитали 1056 доповідей, провели 355 наукових конференцій, 68 семінарів, 65 концертів, 17 мистецьких виставок.

За останні кілька років в архівних фондах Академії працювало більш як півсотні дослідників з США, Європи та України.

Українська вільна академія наук, як і інші наукові та громадські організації за межами України, ставлять своєю метою нести українську наукову думку, знайомити із дослідницькою діяльністю на теренах України та за її межами. Діячі Академії активно долучаються до громадських заходів, таких як відкриття у 1964 р. у столиці США м. Вашингтоні пам’ятника Т. Шевченку. Відкрив монумент президент Д. Ейзенхауер [11, с. 78]. Також науковці сприяють відкриттю у багатьох університетах США кафедр української мови та українознавства: Пенсильванському, Колумбійському, Каліфорнійському, Іллінойському (Урбана-Шампейн). Авторитет деяких науковців-українців у США дуже високий, наприклад, фізик Ю. Кістяківський з Києва став одним з основоположників американської ядерної бомби, був радником Д. Ейзенхауера; авіаконструктор І. Сікорський найбільші свої досягнення у вертольотобудуванні зробив саме у США; харків’янин С. Кузнець – відомий економіст, лауреат Нобелівської премії; одесит Г. Гамов – родоначальник американської астрофізики та космології; Ф. Добжанський з Поділля – основоположник американської генетики [12, с. 386]. Українці досягли значних результатів у галузі вивчення космосу – серед них є і астронавти, і дослідники, і учені. Директор американського інституту аеронавтики та астронавтики – М. Яримович, президент корпорації супутників зв’язку – Й. Чарик [13, с. 7]. Усі вони брали активну участь у розвитку та діяльності Української вільної академії наук.

На сучасному етапі Академія велику увагу приділяє залученню до співпраці молодих учених українського походження на території США та представників новітньої імміграційної хвилі. З приємністю можна стверджувати, що, незважаючи на труднощі економічного, соціального і національного плану, які стримують розвиток усіх галузей багатогранного українського життя,

завдяки таким людям наука в Україні досягає нових вершин. Приклад значних досягнень українців у США свідчить про те, що талановитий і працьовитий український народ у цивілізованих умовах не тільки конкурентоспроможним, але й здобуває собі гідне місце серед міжнародної співдружності.

Ще одним здобутком української громади Сполучених Штатів Америки є Український інститут Америки. Фундатором цього осередку був галичанин Василь Джус [14, с. 27]. У 1948 році, під впливом громадської думки саме він вклав свої кошти для придбання будинку для товариства з метою ознайомлення із українським живописом, культурою, музикою та літературою.

Для прикладу, до сьогодні в товаристві діє програма “Музика в Інституті” та доволі часто проводяться виставки українських майстрів живопису, зустрічі з українськими композиторами, виконавцями, акторами. Неодноразово, саме за сприяння Українського інституту, до Сполучених Штатів на гастролі приїжджали українські театральні та танцювальні колективи. Також за сприянням та фінансуванням інституту Америки в Україні видавництво “Дніпро” опублікувало масштабне дев’ятитомне видання “Тисяча років української суспільно-політичної думки”.

Засновані представниками трьох хвиль еміграції в різні роки, вони мають за мету поширення знань про Україну та українців, а, головне, – збереження національної інтелігенції та її досягнень за кордоном. Кожен з українців або американців українського походження, які прагнуть ознайомити та зацікавити своїх дітей чи онуків з історією минулого та сьогодення України, мають таку можливість завдяки Літній школі українознавства Гарвардського університету. Провідні вчені з США, Канади та й, в останні роки з України, починаючи з 70-х років ХХ ст., викладають у цьому навчальному закладі українську мову, історію, літературу, етнографію, культурологію.

Традиції українознавства у Гарвардському університеті були започатковані у 1957 р., коли “Союз українських студентських товариств Америки” запропонував заснувати кафедру українознавства [15, с. 94]. Це і поклало початок українознавчих студій у Гарвардському університеті, які мали своєю головною метою збереження та розвиток української мови та створення Фонду кафедр українознавства. У січні 1973 р. почали діяти кафедри української літератури та мови. Згодом, у червні цього самого року був заснований Український науковий інститут Гарвардського університету.

Діяльність Українського наукового інституту включає різні аспекти, зокрема – видавництво науково-просвітницької літератури, художніх творів, проведення семінарів, організація навчального процесу Літньої школи, створення бібліотечного фонду.

Поширенню вивчення різних галузей українознавства сприяє ще один з найвпливовіших американських університетів – Колумбійський. Саме у ньому створено Центр українських студій, який фінансується Федеральним кредитовим кооперативом “Самопоміч” [16, с. 309]. Центр розпочав свою діяльність з осіннього семестру 2003 р. курсом “Український культурний ренесанс, 1917–1934”. Окрім того, читаються курси з історії України, політології. Започатковано призначення стипендій для студентів та аспірантів українського походження, організовуються наукові конференції та семінари.

Інший навчальний заклад – Канзаський університет – став першим університетом в США, що запропонував своїм студентам магістерську спеціалізацію з української мови та українознавства, куди входять курси з української мови, літератури, історії, політики та управління, бізнесу та економіки, географії та культури.

Тісні академічні зв’язки Канзаський університет підтримує з Львівським національним університетом імені Івана Франка, в якому студенти зі США мають можливість навчатись завдяки постійно діючій річній програмі.

Розвитку співпраці українських та американських науковців сприяє Програма ім. Фулбрайта в Україні, за допомогою якої близько трьом стам українських науковців можна займатись дослідницькою діяльністю у США, читати лекції в американських університетах.

Отже, знання української мови та історії можна вдосконалювати у системі вищої освіти у США, де в кількох університетах існують кафедри українознавства. Загалом у США українська

мова, література та історія викладаються у 20 коледжах країни, а при різних наукових установах та університетах діє 40 курсів українознавства. Такі центри науки української діаспори, як Наукове товариство ім. Т. Шевченка, Українська вільна академія наук та Український інститут Америки постійно поповнюють свій бібліотечний фонд, що дає можливість усім бажаючим ознайомлюватись із новинками з України.

Отже, в Сполучених Штатах Америки протягом десятиліть склалася система працюючих українських архівних центрів, музеїв, бібліотек. Намагання зберегти українську національну ідентичність особливо простежується в діяльності різноманітних культурно-просвітницьких установ. Українська діаспора протягом довгих років створила цілу низку громадсько-політичних, освітніх, культурних, мистецьких, молодіжних організацій та об'єднань, які своєю діяльністю роблять усе можливе для збереження своєї національної ідентичності у США і зв'язку з історичною Батьківщиною – Україною.

Подальше вивчення та дослідження діяльності українських наукових товариств сприятиме зміцненню зв'язків із науковцями України в різних галузях науки та дасть змогу українській молоді вдосконалювати свої знання на теренах США за підтримки української громади у цій країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахрімович О. Українська Вільна Академія наук в її історичному розвитку / О. Ахрімович // Українська Вільна Академія Наук: Ювілейне видання, присвячене двадцятиліттю діяльності. 1945–1965. – Нью-Йорк, 1967. – 75 с. 2. Білецький Л. Дмитро Дорошенко / Л. Білецький. – Вінніпег: Б. в., 1949. – 24 с. 3. Драган А. Шевченко у Вашингтоні: до історії пам'ятника Кобзареві України у столиці Америки / А. Драган. – Нью-Йорк: Вид-во українського Народного Союзу, 1984. – 136 с. 4. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Т. 2 / (Репринтне перевидання в Україні) За ред. В. Кубійовича. – Париж–Нью-Йорк: Вид-во “Молоде життя”. – К., 1994. – 658 с. 5. Євтух В. Відзначення 120-ліття НТШ в Чикаго / В. Євтух // Українська діаспора. – 1994. – Ч. 5. – С. 116–118. 6. Жила В. За повну реабілітацію НТШ / В. Жила // За вільну Україну. – Львів, 1992. – 5 вересня. 7. Ковальчук О. О. Освітня діяльність українців Канади і США (кінець XIX – поч. 40-х рр. XX ст.) / О. О. Ковальчук // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. статей. – К., 1999. – Вип. 3. – С. 236–268. 8. Мерфі Н. Українознавчі наукові установи в США (друга половина XX ст. – початок XXI ст.) / Н. Мерфі // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Вид-во “Просвіта”, 2005. – Вип. XIX. – С. 381–386. 9. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / С. Наріжний. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1999. – 272 с. 10. Прицак О. Гарвардські Українознавчі студії / [З. Борисюк, О. Прицак, К. Д. Тейлор]; АН України, Інститут укр. археогр.; Укр. наук. ін-т Гарвардського ун-ту. – К.: Інститут укр. археогр., 1992. – 175 с. 11. Троцинський В.П. Українці в світі / В. П. Троцинський, А. А. Шевченко. – К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – 352 с. 12. Шестопалова Т. Фулбрайтівська стипендія для вивчення архіву / Т. Шестопалова // Українська Вільна Академія наук у США. Новини з Академії. – 2009. – Ч. 27. – С. 7–8. 13. Шлепаков А. М. Українці в зарубіжному світі / І. Г. Буркут, Л. Д. Васильєва, А. М. Шлепаков. – К.: Наук. думка, 1991. – 140 с. 14. East E. Lincoln's Russian General / E. East // Journal of the Illinois State Historical Society. – Spring, 1959. – Vol. 52. – P. 106–122. 15. Kuropas M. The Ukrainians in America / M. Kuropas. – Minneapolis: Lerner Publications, 2007. – 86 p. 16. Tkacz A. Schools of Ukrainian studies in the U.S.A. / A. Tkacz // The Ukrainian quarterly. – New York, 2008. – Vol. 48. – P. 309–320.